
ДИСКУСИИ

ЗАЩИТЕНИ ЛИ СА ПРАВАТА НА ОБВИНЯЕМИТЕ ЗА НАПРАВЕНИ ПО НАКАЗАТЕЛНИТЕ ДЕЛА РАЗНОСКИ ЗА ВЕЩИ ЛИЦА?

Галина Иванова*

Правата на обвиняемите лица са в основата на целия наказателен процес – тяхното накръняване представлява съществено процесуално нарушение, водещо до отмяна на постановените от органите на съдебната власт актове.

Гаранции за правата на обвиняемите лица са заложили както в международното законодателство – в Европейската конвенция за правата на човека и основните свободи (ЕКПЧ), така и във вътрешното – Конституцията на Република България, НПК и др., като всички те изискват подчиняване на действията на органите на наказателното производство на върховенството на закона и наличието на прозрачни и ясни процедури за поведение на съдебните органи.

Един рядко поставян въпрос, пряко свързан с правата на обвиняемите лица в съдебната фаза, е въпросът за присъждане на направените по наказателното дело разноски.

Въпросът за разноските по наказателните производства е разгледан в глава петнадесета – „Връчване на призовки, съобщения и книжа. Срокове и разноски“, раздел III – „Разноски и възнаграждение“ от НПК.

Съгласно чл. 187 НПК първоначално разноските по наказателното производство се поемат от бюджета на съответното учреждение, освен в посочените от закона случаи. Такива разходи по делата от общ характер са разходите за пътни, евентуално дневни пари на свидетелите, възнаграждения за вещи лица, служебни защитници и пр.

Определянето на разноските се извършва съгласно действащите нормативни актове – Наредбата за командировките в страната и Наредба № 3 от 30.11.2012 г. за вписването, квалификацията и възнагражденията на вещите лица на министъра на правосъдието (обн., ДВ, бр. 98 от 11.12.2012 г.), а разходите за възнаграждения на

---

* Съдия в Районния съд – Нови пазар.

служебните защитници се определят по Наредбата за правната помощ и посочените в нея възнаграждения за адвокатите защитници.

При определяне на разходите за свидетели съгласно чл. 188, ал. 2 НПК се вземат предвид населеното място, от което те пристигат, мястото, където се провеждат съответните процесуални действия – седалището на полицейското управление, следствена служба, прокуратура и съд, както и това колко време е отнело придвижването до това населено място. Ако страните са изгубили повече от един ден, те имат право съгласно чл. 19, ал. 2 от Наредбата за командировките в страната на дневни пари в размер на 20 лв. за всеки ден от командировката. В случаите, когато командированият изпълнява задълженията си през по-голямата част от работното време в друго населено място, но без нощуване, се изплащат дневни пари в размер 50 % от размера по ал. 1, т.е. 10 лв. На командированите лица, които са се явили само за изслушване пред съответния орган по НПК и са се завърнали в постоянната си месторабота или местоживеене, дневни пари не се изплащат. На тях се изплащат само транспортните разходи, които са направили, съгласно чл. 11 от Наредбата за командировките в страната. Във всички случаи за направените от свидетелите разходи следва да се представят, съответно да се изискват, разходооправдателни документи – билети, фактури (за нощувки, ако има такива) и пр.

Към направените по делата разноски се отнасят и тези за вещите лица. Въпросът за тези разноски се решава противоречиво от съдилищата. Основното противоречие е свързано със заплащането на възнаграждение на вещите лица в случаите на явяването им в съдебно заседание по делата за приемане на вече изготвеното експертно заключение. Липсата на категорична норма, уреждаща този въпрос, дава възможности за широко тълкуване и оттам – за изплащане на недължимо възнаграждение. Това е от особено значение за делата, по които експертизата е била възложена от органа на досъдебното производство и възнаграждението на вещото лице е било заплатено от него много преди явяването на вещото лице пред съда.

В практиката възникват два важни въпроса, които следва да намерят еднозначен отговор:

1) дължи ли се възнаграждение, освен посоченото в чл. 25 и 26 от Наредба № 3 от 30.11.2012 г. за вписването, квалификацията и възнагражденията на вещите лица, издадена от министъра на правосъдието, обн., ДВ, бр. 98 от 11.12.2012 г., за явяване на вещото лице пред съда за неговото изслушване за приемане на експертизата;

2) ако се дължи такова възнаграждение, в какъв размер да е то.

Действащата правна уредба на статута на вещите лица и тяхното възнаграждение е уредена в чл. 395–403 от Закона за съдебната власт, Наредба № 3 от 30.11.2012 г. за вписването, квалификацията и възнагражденията на вещите лица, издадена от министъра на правосъдието, обн., ДВ, бр. 98 от 11.12.2012 г., и процесуал-

ните закони – чл. 149–154 НПК, чл. 195–203 ГПК и чл. 49–51 АПК, както и в Наредбата за командировките в страната.

Според чл. 25 от Наредба № 3 от 30.11.2012 г. вещото лице има право на възнаграждение за извършената експертиза, както и на направените разходи за използваните материали, консумативи, пособия, технически средства и пр. необходими разходи. Освен това в чл. 26, ал. 1 от същата наредба е посочено, че на вещото лице се дължат разходите за командироване съгласно Наредбата за командировките в страната и Наредбата за служебните командировки и специализации в чужбина, като в ал. 2 на чл. 26 е посочено, че се дължат пътни, дневни и квартири пари, които се плащат за **всяко явяване на вещото лице пред органа, назначил експертизата.**

Съгласно чл. 27 от Наредба № 3 **при явяване на вещото лице и отлагане на делото по независещи от него причини** (тук трябва да се подчертае строго кумулативният характер на тези две условия) **на вещото лице се изплащат освен направените разходи** (пътни, дневни или квартирни пари), **и възнаграждение в размер на 15 лв.**

По силата на наредбата и чл. 150 НПК на вещото лице се изплаща възнаграждение за труда, който то е положило за изготвяне на експертизата, което се дължи от органа, който е назначил експертизата. Възнаграждението, което се изплаща на вещото лице, е съобразно посоченото в справка-декларация на вещото лице. На практика повечето експерти считат, че техните процесуални задължения се изчерпват с изготвянето и предаването на заключението на органа на досъдебното производство, поради което за явяването си в съдебно заседание претендират възнаграждение като за заплащане на труд. Наказателният процес обаче се състои от две неразривно свързани помежду си фази. За доказване на обвинителната теза прокурорът, изготвяйки обвинителния акт, посочва и списък на лицата, които следва да се призоват (чл. 246, ал. 4 НПК). Сред тези лица е и вещото лице от досъдебното производство – то се призовава от съда, но по инициатива на прокурора, който го е назначил в досъдебната фаза, приел е експертизата и евентуално е изплатил възнаграждение за нея. Заплащането се извършва от бюджета на разследващите органи в системата на МВР или от следствените служби към окръжните прокуратури и самите прокуратури. Явяването на вещото лице в съдебното производство не е абсолютно задължително и неявяването му не е основание за отлагане на делото (чл. 271, ал. 8 НПК), тъй като в хипотезата на чл. 282, ал. 3 НПК експертното заключение може да се прочете в съдебното заседание и без изслушване на вещото лице.

Само по изключение, когато експертизата е била необходима, но не е била назначена в досъдебното производство, тя се назначава от съда и се заплаща от бюджетните средства на съда.

Следва да се подчертае, че трудът на вещото лице за изготвяне на експертизата е положен пред органа, който го е назначил (органа на досъдебното производство

или съда), а процесуалните задължения на експерта включват и явяването му пред съда, за да бъде изслушан по заключението, което е изготвил.

За явяването си пред съда за изслушване **вещите лица нямат право на повторно плащане за труд**, защото те реално не извършват дейност по вече изготвената и приета от органите на досъдебното производство експертиза. Както беше посочено, това не се отнася за случаите, когато експертизата (първоначална, допълнителна или повторна) е била възложена от съда и подготвена в съдебната фаза на производството. В този случай съдът дължи възнаграждение за положението пред него труд.

Поради липсата на ясна уредба в Наредба № 3 относно заплащането на възнаграждение **за явяване на вещото лице пред съда и изслушването му по експертизата, която е била изготвена в досъдебното производство**, различните съдилища имат разнопосочна практика. В някои съдилища при явяване на вещото лице в съдебно заседание за изслушване по вече изготвена експертиза се изплащат възнаграждения в различни размери и по неясни критерии, например според предмета на експертизата, според самия експерт (квалификация, стаж и пр.) или според отдалечеността на неговата местоработата (вещи лица от други населени места). В някои случаи остава неясно за какво се плаща – за труд, за път, дневни пари и т.н. От своя страна вещите лица считат това възнаграждение за възнаграждение за труд, но липсва нормативна уредба за извършването на други по основание плащания, освен тези по чл. 26 и 27 от Наредба № 3. В други съдилища практиката е при всяко явяване на вещото лице и даване на ход на делото да се изплаща възнаграждението по чл. 27 от Наредба № 3 в размер на 15 лв. Такова възнаграждение се изплаща и при явяване на вещото лице, но при представено от страните по делото споразумение, когато **вещото лице не се изслушва**, а се освобождава, въпреки че и този въпрос не е ясно регламентиран в Наредба № 3. Тази хипотеза обаче е аналогична на явяване на вещото лице и отлагане на делото по независещи от него причини, тъй като и в двата случая не се стига до изслушване на експерта, а той се освобождава от съдебното заседание по делото.

Процесуалното действие на вещото лице за явяване пред съда за изслушване на експертизата не е труд по изготвяне на експертизата, а изпълнение на процесуално уредено задължение по чл. 149, ал. 1 НПК, за което следва да се плаща **само посоченото в чл. 26, ал. 2 от Наредба № 3, т.е. дължат му се само пътни, дневни и квартирни пари за всяко явяване**.

Процесуални действия на съда по действащото законодателство

Когато делото е внесено в съда и е насрочено за разглеждане в съдебно заседание с призоваване на вещото лице, пред съда се откриват две възможности съгласно чл. 26 и 27 от Наредба № 3.

1) Ако вещото лице се е явило, но делото се отложи по независещи от него причини, съдът изплаща на вещото лице направените разходи за транспорт, евентуално дневни, квартирни пари, ако има такива, срещу доказани разходооправдателни документи и му изплаща съгласно чл. 27 от Наредба № 3 сумата от 15 лв. Тази сума е своеобразна компенсация за **вещото лице** за загубеното време по повод на явяването му в съда и пропуснатите ползи, ако беше на работа, тъй като явяването му в съда води до загуба на полезно за текущата му работа време. За явяването си в съда работодателите на вещите лица, когато отношенията им са трудовоправни, имат задължението съгласно чл. 157, ал. 1, т. 4 от Кодекса на труда (КТ) да ги освобождават от работа, като съгласно ал. 3, т. 3 от кодекса заплащането е според предвиденото в специалните закони, т.е. в ЗСВ и Наредба № 3. В **указание № 74-97 от 8.06.2004 г. на Министерството на труда и социалната политика (МТСП)** относно отпуска за явяване в съда на вещото лице е посочено, че когато работникът или служителят участва като свидетел, отпускът е платен и се заплаща по реда на чл. 177 КТ. Ако обаче той се явява в качеството си на вещо лице, получава възнаграждение от страната по спора, която е поискала експертизата, **поради което отпускът следва да се счита за неплатен**. За ползването на този отпуск е необходимо работникът или служителят – експерт, да поиска да му бъде разрешено да ползва този вид отпуск, като представи получената призовка за делото. Работодателят няма право на преценка, а е длъжен съгласно закона да го освободи. Относно заплащането на тази дейност на вещото лице има множество указания на МТСП, като в **отговор на МТСП от 24.01.2012 г. във връзка с Наредба № 1 от 16.01.2008 г. за вписването, квалификацията и възнагражденията на вещите лица** (това е наредбата, действала преди приемането на Наредба № 3) е посочено, че за вещите лица възнагражденията са регламентирани в Наредба № 1 от 16.01.2008 г. Всичко това означава, че на вещото лице, назначено в досъдебното производство и призовано от съда в съдебната фаза на наказателния процес, се дължи единствено и само възнаграждението по чл. 26 и 27 от Наредба № 3.

Следва да се отбележи също, че размерът на възнаграждението от 15 лв., който е посочен в чл. 27 от Наредба № 3 като своеобразно обезщетение на явилото се в съдебно заседание вещо лице, е по-голям от определеното в чл. 26, ал. 1 от Наредба № 3 възнаграждение за дневни разходи, които в случаите, когато няма ношувка, са в размер 50 % от размера по чл. 19, ал. 1 от Наредбата за командировките в страната,

или по 10 лв., и още по-голям от определения в разпоредбата на чл. 19, ал. 3 от Наредбата за командировките в страната, съгласно която в посочените случаи дневни пари не се изплащат.

2) Втората възможност за заплащане на вещото лице съгласно чл. 26 и 27 от Наредба № 3 е, когато в съдебно заседание се даде ход на делото и вещото лице се яви. Тогава на него му се дължат (по чл. 26, ал. 2 от наредбата) пътни, дневни и квартирни пари срещу представени разходни документи. Други плащания според Наредба № 3 не се дължат на вещото лице.

Доколкото чл. 157, ал. 3, т. 3 във вр. с ал. 1, т. 4 КТ и чл. 177 КТ препращат към Наредба № 3 относно възнаграждението на вещото лице, то няма основание за повторно изплащане на възнаграждение в по-големи от посочените в наредбата размери. Противното би довело до неоснователно обогатяване на вещото лице.

Последици от изплащането на суми на вещите лица, различни от посочените в чл. 26 и 27 от Наредба № 3

Изплащането на парични суми за изслушване на експертизите в съдебно заседание в размер, различен от посочения в чл. 26 и 27 от Наредба № 3, има две много ярки проявления.

1) Разходване на бюджетни средства от съда, независимо от изплатените по реда на чл. 187, ал. 1 НПК от органа, който е назначил експертизата

Изплащането на нерегламентирани и недокументирани плащания (поради това, че за заплащането на „средства за изслушване“ вещото лице не представя нарочна справка-декларация, а в същото време липсва тарифа, която да определя размер на възнаграждение според продължителността на времето на неговото изслушване, по подобие на заплащането на съдебните заседатели) **зависи единствено от субективната преценка на съдията по конкретното дело**. Затова остава неясно защо при идентични дела и идентични по предмет експертизи заплащането на изслушването на едно и също вещо лице е в различен размер или защо при идентични по предмет експертизи, изготвени от различни вещи лица, се определя различен размер на възнаграждението. Това е неконтролирано, нерегламентирано и без каквито и да е разходооправдателни документи разходване на бюджетни средства за вече платени дейности в досъдебната фаза на наказателния процес. По този начин неоправдано се изразходват средства от бюджета на съдебната власт.

2) Накърняване на правата и законните интереси на осъдените лица

Най-засегнати от извършването на посочените плащания на вещите лица в размери над установените в Наредба № 3 са осъдените лица. Съгласно чл. 189, ал. 3 НПК, когато подсъдимият бъде признат за виновен, **съдът го осъжда да заплати**

разноските по делото, включително адвокатското възнаграждение за служебно назначения защитник, както и разноските, направени от частния обвинител и гражданския ищец, ако са направили такова искане. Когато осъдените са няколко, съдът определя частта, която всеки от тях трябва да заплати. Така в сумата на присъдените в тежест на осъденото лице разноси се включват и тези необосновано направени разходи за възнаграждения на вещите лица извън установените в чл. 26 и 27 от наредбата размери. Това води до нарушаване на правата на осъдените по смисъла на чл. 6, ал. 1 ЕКПЧ, който сочи, че всяко лице има право на справедливо гледане на неговото дело в разумен срок от независим и безпристрастен съд, създаден в съответствие със закона.

Така поставеният проблем е изключително актуален не само поради необходимостта от обосновано разходване на бюджетните средства, но и поради вече приетата Наредба № Н-1 от 16.05.2014 г. за съдебните преводачи, където чл. 21 е напълно идентичен с чл. 26 от Наредба № 3, а чл. 22 е идентичен с чл. 27 от Наредба № 3.

Съгласно чл. 6, ал. 2, б. „е“ ЕКПЧ всяко лице има право да ползва безплатно услугите на преводач, ако не разбира или не говори езика, използван в съда. Нормата на чл. 189, ал. 2 НПК разпорежда, че разноските за преводач на досъдебното производство са за сметка на съответния орган, а разноските за преводач в съдебното производство са за сметка на съда, което отговаря в пълна степен на чл. 6 ЕКПЧ. Тези разноси (разноси за преводач на самия обвиняем/подсъдим) в случай на осъдителна присъда лицето не следва да заплаща. Осъденото лице обаче ще дължи направените от съда или от органа, назначил преводач, разноси, които са във връзка с участието на други лица по делото – свидетели, експерти и пр., които не владеят съдебния език. Така заплащането на възнагражденията на съдебните преводачи ще намери пряк отзвук в осъдителната присъда и тези разноси ще бъдат присъдени съгласно чл. 189, ал. 3 НПК в тежест на осъденото лице.

Възможни решения на поставените проблеми

За да не съществуват каквито и да било съмнения в безпристрастността на съда и с цел създаването на прозрачни правила в работата му, са възможни следните начини за преодоляване на противоречивата практика:

1) Изменение на действащия чл. 27 от Наредба № 3, като отпадне изразът „и отлагане на делото по независещи от него причини на същото“.

Текстът на чл. 27 би придобил следния вид: **„При явяване на вещо лице освен разходите се заплаща и възнаграждение в размер 15 лв.“.**

Така ще се обхванат всички хипотези на явяване на вещото лице в съда – независимо от това дали делото се разглежда, или се отлага по независещи от експерта причини. Възнаграждението за явяването пред съда следва да е в един и същи размер

от 15 лв., независимо от характера, обема на експертизата или от местоработата (респ. местоживеенето на вещото лице), защото пътните, дневните и квартирните пари се изплащат отделно съгласно чл. 26, ал. 1 от Наредбата). Както беше посочено, това заплащане се дължи поради обстоятелството, че докато вещото лице се е намирало в съда, не е могло да изпълнява трудовите си задължения. А положеният за изготвяне на експертизата труд е бил заплатен на досъдебното производство.

Това решение в най-голяма степен съответства и на възприетия в чл. 25, ал. 1 от Наредба № Н-1 от 16.05.2014 г. за съдебните преводачи подход, че за всеки действително отработен час се заплаща възнаграждение в размер 15 лв. Това обхваща и устния превод съгласно чл. 20 от Наредба Н-1. Поради това, че времето в съдебно заседание може да се изчисли и от самия съдия – от началото на съдебното заседание до освобождаването на преводача, не е необходимо попълване на справка-декларация, тъй като преводът се извършва непосредствено пред самия съд, а не както при писмения превод – неприсъствено. В този случай въз основа на изчисленото време в часове се изплаща възнаграждение за всеки час по 15 лв. Това заплащане обаче е заплащане на преводаческия труд.

По аналогичен начин за времето на вещите лица, назначени по Наредба № 3, които се изслушват в съдебно заседание, би могло да бъде заплатено еднократно възнаграждение с характер на обезщетение в размер на 15 лв., независимо от продължителността на съдебното заседание. Това напълно ще отговори на принципа за еквивалентност на заплащането на труда на всички категории вещи лица, доколкото преводачите са вещи лица в широкия смисъл на това понятие.

2) Изменение на чл. 27 от Наредба № 3, като се създаде второ изречение, което да уреди изрично, че за явяване на вещото лице пред съда по изготвена в досъдебната фаза на наказателния процес експертиза не се дължат други плащания, освен посочените в чл. 26, ал. 2.

3) Възможен е и друг подход, черпещ правно основание от разпоредбата на чл. 157, ал. 1, т. 4 КТ, според която съответният работник или служител се освобождава от работа, за да изпълни своите граждански задължения като експерт. Тогава следва да се дължат вещото лице и работодателят му, който разрешава явяването му в съда, да представят заповед за ползване на неплатен отпуск и справка от счетоводството на постоянната месторабота за средното му дневно трудово възнаграждение. Заплащането на времето, през което вещото лице е било в съда по делото, е времето от посочения час за разглеждане на делото до освобождаване на вещото лице от съдебно заседание. Това време следва да се обезщети, като се изплати възнаграждение според часовете, прекарани в съда, спрямо дневното му възнаграждение, разделено на 8 часа. Аналогичен е подходът при определяне на възнагражденията на съдебните заседатели. Това обаче в повечето случаи би било по-малко от 15 лв., а така вещите лица, които биват изслушвани в съда, биха били поставени в по-небла-

---

гоприятно положение от тези, които се явяват, но делото се отлага по независещи от тях причини и им се изплащат освен транспортните разходи, и сумата от 15 лв.

Създаването на единни правила за изплащане на вознаграждения на вещите лица ще позволи на всички съдилища правилно да планират и контролират разходването на бюджетните средства, а на самите подсъдими – да знаят на какво основание и в какъв размер са осъдени да ги заплащат.